ANNUAL SECONDARY EXAMINATION, 2018

SANSKRIT (संस्कृत)

समयः 3 घण्टे] **SET-A** **[पूर्णांक: 100**

सामान्य निर्देश-

1. परीक्षार्थी यथासंभव अपने शब्दों में ही उत्तर दें।
2. सभी प्रश्नों के उत्तर लिखने हैं।
3. प्रत्येक प्रश्न के अंक उसके सामने अंकित हैं।
4. प्रश्नों के उत्तर प्रश्नों के साथ दिए गए निर्देश के आलोक में ही लिखें।

विशेष निर्देश -

(क) अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति। (इस प्रश्न-पत्र में चार खण्ड हैं।)

(ख) सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि उत्तरपुस्तिकायां निर्धारिते स्थाने क्रमेण लेखनीयानि । (सभी प्रश्नों के उत्तर उत्तर- पुस्तिकायां में निर्धारित स्थान पर क्रम से ही लिखना है |)

(ग) सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं संस्कृतेन लेखनीयानि । (सभी प्रश्नों के उत्तर निर्देशानुसार केवल संस्कृत में लिखने होंगे।

खण्ड-क : अपठितांश अवबोधनम् (15 अंकाः)

1. अधोलिखित अनुच्छेदद्वयं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् यथानिर्देशम् उत्तरत-

(निम्नलिखित दोनों अनुच्छेदों की पढ़कर उस पर आधारित प्रश्नों का निर्देश के अनुसार उत्तर दें ।)

(अ) प्रथम अनुच्छेदः

एकदा शीतस्य भीषणः प्रकोपः अभवत् । सम्राट चंद्रगुप्तः निश्चितवान् यत् निर्धनेभ्यो कम्बलानां वितरणं भवेत्। प्रधानमन्त्री चाणक्यः तत्कार्य स्वीकृतवान्। भृत्याः सर्वान् कम्बलान् तस्य कुटीरे स्थापितवन्तः । रात्रौ केचन चौराः कम्बलान् चोरयितुं तस्य कुटीरे

प्राविशन् । ते अपश्यन् यत् चाणक्यः एकस्मिन् कटे कम्बलं विना एवं सुप्तः । तस्मिन् एव क्षणे चाणक्यः चौराणां पदध्वनिं श्रुत्वा प्रबुद्धः ।

प्रश्ना:

(I) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दीजिए)

(क) कम्बलवितरणस्य निश्चयः कः कृतवान् ?

(ख) चाणक्यः कुत्र सुप्तः आसीत् ?

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूरे वाक्य में उत्तर दीजिए)

(क) कम्बलानां वितरणस्य कार्य कः स्वीकृतवान्?

(ख) के सर्वान् कम्बलान् कस्य कुटीरे स्थापितवन्तः ?

(III) निर्देशानुसारम् उत्तरत (निर्देशानुसार उत्तर दीजिए)

(क) 'भीषणः प्रकोपः' अनयो: पदयोः किं विशेष्यपदम् ?

(ख) 'चोरयितुम्' इति पदे कः प्रत्ययः प्रयुक्तः ?

(ग) 'अपश्यन्' इत्यस्मिन् पदे कः धातुः अस्ति ?

(घ) 'प्रबुद्धः' इति पदस्य विलोम् चित्वा लिखत ।

(आ) द्वितीयः अनुच्छेदः

अहो रमणीया प्रातःकालस्य वेला । भास्करः पूर्वस्यां दिशि उदेति । सर्वत्र प्रकाशः प्रसरति। जनाः उपवने भ्रमन्ति व्यायामं कुर्वन्ति च। खगाः वृक्षशाखासु कलरवं कुर्वन्तिं। युवकाः चुवतयः, वृद्धाः प्रबुद्धाः सन्ति बालकाः, बालिकाः, अध्यापकाः, अध्यापिकाः च विद्यालयं प्रति गच्छन्ति । सर्वे जनाः स्वकार्येषु संलग्नाः भवन्ति। मन्दः समीरः वहति। सर्वत्र आनन्दमयं वातावरणम् अस्ति। प्रात:कालस्य समयः सर्वेषु जनेषु नवजीवनं स्वचारयन्ति । तापसाः आश्रमेषु यजन्ति। भक्ताः देवालयं गच्छन्ति। मन्दिरेषु शंखनादस्य पधुरः ध्वनिः श्रूयते ।

प्रश्ना:

(I) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दीजिए)

(क) प्रात:कालस्य वेला कीदृशी भवति ?

(ख) कुत्र आन्नदमयं वातावरणम् अस्ति ?

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए)

(क) प्रात:काले जनाः उपवने किं कुर्वन्ति ?

(ख) के-के विद्यालयं प्रति गच्छन्ति ?

(III) यथानिर्देशम् उत्तरत (निर्देश के अनुसार उत्तर दीजिए)

(क) 'कलरवं कुर्वन्ति' वाकयस्य कर्तृपदं किम् ?

(ख) 'उद्याने' इति पदस्य पर्यायं चित्वा लिखत ?

(ग) 'श्रूयते' इति पदे कः मूलः धातुः अस्ति ?

(घ) 'नवजीवनं' इति सामासिक पदे कः समास: ?

(IV) अस्य अनुच्छेदस्यः कृते समुचितं शीर्षकं लिखत ।

(इस अनुच्छेद के लिए उचित शीर्षक लिखिए |)

खण्ड ख : रचनात्मक कार्यम् (20 अंका:)

2. पत्रलेखनम्-

भवतः नाम राघवः । भवान् छात्रावासे वसेतिं अजन्ता-एलोरा गुहासु शैक्षणिकयात्रायै गन्तुम् इच्छति । धनप्रेषणार्थ पितरं प्रति लिखितं पत्रं मंजूषातः शब्दान् चित्वा पूरयत ।

(आपका नाम राघव है। आप छात्रावास में रहते हैं। आप अजन्ता - एलोरा की गुफाओं की शैक्षणिक यात्रा के लिए जाना चाहते हैं। धनराशि भेजने के लिए पिता के पास लिखे गए पत्र को मंजूषा से शब्द चुनकर पूरा करें।)

मंजूषा- (चेन्नईनगरम्, निवेदयामि, ग्रीष्मावकाशे, प्रियः पुत्रः, जनन्यै, कलिकातात:, पितृमहाभागा, अत्तरपत्राणि, पच्चसहस्त्रम्, शैक्षणिकयात्रायाः।

शन्ति निकेतन

.....(i) .....

तिथि : 25.5.2018

परमादरणीय..... (ii) .....

सादर प्रणमामि ।

सविनयं ..... (iii) ..... यत् मम अर्द्धवार्षिकी परीक्षा समाप्ता। मम ..... (iv) ..... शोभनानि अस्मिन्..... (v) ..... अहं गृहं न आगमिष्यामि । यतः विद्यालयेन एकस्याः (vi) ..... प्रबंधः कृतः । एषा यात्रा अजन्ता-एलोरा-गुहानां दर्शनाय आयोजिता अस्ति । यात्राव्ययार्थ ..... (vii) ..... रूप्यकाणि प्रषयन्तु भवन्तः । शेष सर्व कुशलम् । मम ..... (viii)..... अग्रजाय च सादरं प्रणामाः ।

भवदीयः..... (ix)..... ।

पत्रवेष्टनम्ः

श्री प्रणवानन्दः

11. अनन्तपुरम्

..... (x).....

3. संवाद लेखनम् -

अधोलिखिते संवादे मंजूषायाः प्रदत्तपंक्तिसहायतया पूरयित्वा पुनः लिखत ।

(निम्नलिखित संवाद को मंजूषा में प्रदत्त पंक्तियों की सहायता से पूरा करें पुनः लिखे ।)

मंजूषा - औषधि प्रयच्छतु भवान्, कदापि अतिभोजनं न करिष्ये ।

भोजने किं स्वीकुर्याम्।

महती वेदना वर्तते।

ह्यः विवाहभोजे बहूनि मिष्ठान्नानि खादितवान्।

अत्र मम उदरे ।

वैद्यः – कथं वत्स, किं कष्टम् अस्ति ।

रुग्णः – भो वैद्यराज ! ..... (i) .....

वैद्यः – कुत्र वेदनां वर्तते ?

रुग्णः – (अमाशयं स्पृशन्) ..... (ii) .....

वैद्यः – ह्यः किं किं भक्षितवान् असि ?

रुग्णः – ..... (iii) .....

वैद्यः – पश्यतु, क्षुधानुसारम् एव भक्षणीयम्

रुग्णः – ..... (iv) .....

वैद्यः – गोलिकाः स्वीकरोतु, उष्णजलेन सेवनीयाः ।

रुग्णः – ..... (v) .....

वैद्यः – न किमपि । केवलं दुग्धम् उष्णजलं च पातव्यम्।

रुग्णः – यथा आदिशति तथा करिष्ये ।

4. अधः दत्तस्य चित्रस्य वर्णनं मंजूषापदसहायतया पंचसु संस्कृतवाक्येषु कुरुत -

(नीचे दिये चित्र का वर्णन मंजूषा में प्रयुक्त शब्दों की सहायता से संस्कृत के पाँच वाक्यों में करें)

मंजूषा -

नदी, मलिनं, पीत्वा, तिस्त्रः, महिलाः, प्रदूषितम्, क्षालयन्ति, जलम् अवकरं, पुरुषः, वस्त्राणि, क्षिपति ।

खण्ड ग : अनुप्रयुक्त-व्याकरणम् (30 अंका:)

5. अधोलिखित वाक्येषु रेखांकितपदानां संधिविच्छेद संधिं व विधाय प्रदत्तस्थाने उत्तराणि लिखत-

(निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पदों का संधिविच्छेद अथवा संधि कर दिये गये स्थान में उत्तर लिखिए |

(i) रमणीयं भो + अनं पश्य ।

(ii) शरच्चन्द्रः अंतरिक्षे विभाति ।

(iii) सिद्धार्थस्य भार्या यशः + धारा आसीत् ।

6. अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखांकितपदानां समासं विग्रहं वा कृत्वा प्रदत्तस्थाने उत्तराणि लिखत-

(निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पदों का समास या विग्रह कर दिए गए स्थान में उत्तर लिखिए)

(i) श्रीकृष्णः घनश्यामः आसीत् ।

(ii) आखेटकः अनुमृगम् धावति स्म ।

(iii) पंचाना वटानां समाहारः कुत्र अस्ति ?

(iv) छात्राः कालम् अनतिक्रम्य विद्यालयं गच्छन्तिं

7. कोष्ठके दत्तान् प्रकृति-प्रत्ययान् योजयित्वा रिक्त स्थानि पूरयत-

(कोष्ठक में दिये गये प्रकृति प्रत्ययों को जोड़कर रिक्त स्थानों की पूर्ति करें।)

अस्माभिः विद्यालयं समयेन ..... (i)..... (गम् + तव्यत्) ये छात्राः मार्गे ..... (ii)..... (क्रीड् + शतृ) समयं नाशयन्ति। ..... (iii) ..... (गुण + इन्) जना: तेषां ..... (iv)..... (मूर्ख + तल्) दृष्ट्वा उपहसन्ति। .....(v)..... (आचार्य + टाप्) तेभ्य: क्रुध्यति ।

8. तालिकादत्त पदानि संयोज्य पंचवाक्यानि रचयत -

(तालिका में दिये गये पदों को जोड़कर पाँच वाक्यों की रचना करें।)

	श्वः	ओदनं	भ्रमति
	ह्यः	उद्याने	आगच्छत्
देवदत्तः	अधुना	कालम्	खादति
	कदा	पाटलिपुत्रात्	गमिष्यति
	वृथा	पुस्तकालयम्	न यापयति

9. अधोलिखित वार्तालापे रिक्तस्थानानि वाच्यानुसारं पूरयित्वा प्रदत्तस्थाने उत्तराणि लिखत-

(निम्नलिखित वार्तालाप में रिक्त स्थानों की पूर्ति वाच्यानुसार कर प्रदत्त स्थान में उत्तर लिखे):

जनक: – कुत्र अस्ति अद्यतनं समाचारपत्रम् ?

वत्सः – इदं तु मम पार्वे अस्ति ।

.....(I)..... क

जनकः – किं.....(I)..... समाचारं पठयते ?

वत्सः – अहं केवलं खेल - चित्राणि पश्यामि ।

जनक: – त्वया कस्य खेलस्य ..... (II)..... दृश्यन्ते ?

वत्सः – .....(III)..... क्रिकेट क्रीडकानां चित्राणि दृश्यन्ते ।

10. अधोलिखितेषु वाक्येषु अंकाना स्थाने रिक्तस्थानानि पूरयित्वा संस्कृतपदेषु समयं लिखत-

(अधोलिखित वाक्यों में अंको के स्थान पर रिक्त स्थानों को पूरा कर संस्कृत पदों में समय लिखें।) :

(i) पूर्वाह्ने ..... 10:00 A.M. वादने मुख्यातिथेः आगमनम्।

(ii) पूर्वाह्न ..... 11:30 A.M. वादने सांस्कृतिक कार्यक्रमाः ।

(iii) अपराह्ने ..... 12:45 P.M. वादने पारितोषिक वितरणम् ।

(iv) अपराह्न ..... 2:00 P.M. प्राचार्यमहोदयस्य संदेशः ।

11. अधोलिखितेषु वाक्येषु अंकानां स्थाने संख्यावाचक विशेषणपदानि प्रयुज्य उत्तराणि लिखत-

(निम्नलिखित वाक्यों में अंकों के स्थान पर संख्यावाचक विशेषण पदों का प्रयोग कर उत्तर लिखें) :

(i) गजस्य ..... (4) पादाः भवन्ति ।

(ii) तत्र ..... (7) नार्यः कथं विलपन्ति ?

(iii) राज्ञः उत्तानपादस्य ..... (2) पुत्रौ आस्ताम्।

(iv) संवत्सरे ..... (12) मासाः भवन्ति ।

12. अधोलिखित वाक्यानां रेखांकित पदानि संशोध्य पुनः लिखत-

(निम्नलिखित वाक्यों के रेखांकित पदों को शुद्ध करके पुनः लिखे)

(i) <u>पाण्डवाः</u> ..... ।

(ii) सा महती <u>विद्वान</u> आसीत् ।

(iii) <u>अहं</u> सायंकाले क्रीडाक्षेत्रं गच्छामः ।

(iv) सीता <u>रामस्य</u> सह वनं गतवती ।

खण्ड घ : पठित अवबोधनम् (35 अंका:)

13. अधोलिखितं गद्यांश, श्लोकं, नाटयांशं च अधीत्य तदाधारितानां प्रश्नानामुत्तराणि यथानिर्देशं लिखत-

(निम्नलिखित गद्यांश, श्लोक और नाट्यांश को पढ़कर उन पर आधारित प्रश्नों के उत्तर निर्देशानुसार लिखें।)

(अ) गद्यांश:

आसीत् देउलाख्यो ग्रामः। तत्र राजसिंहः नाम राजपुत्रः वसति स्म। एकदा केनापि आवश्यक कार्येण तस्य भार्या बुद्धिमती पुत्रद्वयोपेता पितुर्गृहं प्रति चलितां मार्गे गहनकानने सा एकं व्याघ्रं ददर्श । सा व्याघ्रम् आगच्छन्तं दृष्ट्वा धाष्ट्र्यात् पुत्रौ चपेटया प्रहृत्य जगाद - "कथमेकैकशः व्याघ्रभक्षणाय कहलं कुरुथं: ? अयमेकं तावद्विभज्य भुज्यताम् पश्चात् अन्यों द्वितीयः कश्चिल्लक्ष्यते।"

प्रश्न:

(I) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दीजिए) -

(क) राजपुत्रस्य किं नाम आसीत् ?

(ख) तस्य भार्या कुत्र प्रचलिता ?

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए) -

(क) बुद्धिमती कुत्र व्याघ्रं ददर्श ?

(ख) साकं दृष्ट्वा पुत्रौ चपेटया प्राहरत् ?

(III) यथानिर्देशम् उत्तरत (निर्देशानुसार उत्तर लिखें) -

(क) 'वने' इत्यर्थे कः पर्यायः अत्र प्रयुक्तः ?

(ख) 'बुद्धिमती' इत्यस्मिन् पदे कः प्रत्ययः अस्ति ?

(ग) 'केनापि' इति पदस्य संधि-विच्छेदं कुरुत ?

(घ) 'सा एकं व्याघ्रं ददर्श'। 'ददर्श' क्रियापदस्य कर्मपदं लिखत ?

(आ) श्लोकः

क्रोधो हि शत्रुः प्रथमो नराणाम्

देहस्थितो देहविनाशनाय ।

यथास्थितः काष्ठगतो हि वह्निः,

स एवं वह्निर्दहते शरीरम् ॥

प्रश्न:

(I) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दीजिए) -

(क) क्रोधः केषां शत्रु अस्ति ?

(ख) देहस्थितः वह्निः किं करोति ?

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूरे वाक्य में उत्तर लिखें) -

(क) अग्निः कुत्र विद्यते ?

(ख) देहस्थितः वह्निः किं करोति ?

(III) यथानिर्देशम् उत्तरत (निर्देशानुसार उत्तर दें) -

(क) 'विनाशनाय' इति पदे कः मूलशब्दः अस्ति ?

(ख) 'नराणाम्' इति पदे का विभक्तिः ?

(ग) 'अग्निः' इत्यस्य पदस्य समानार्थकः शब्दः कः ?

(घ) 'प्रथमः शत्रुः' अनयोः पदयोः किं विशेष्यपदम् ?

(इ) नाट्यांश:

चाणक्यः – अयमीदृशो विरोधः यत् त्वमपि राजापम्यकारिणो अमात्यराक्षस्य गृहजनं स्वगृहे रक्षसि ।

चन्दनदासः – आर्यः ! अलीकमेतत् केनाप्यनार्येणं आर्याय निवेदितम्।

चाणक्यः – भा श्रेष्ठिन् अलमाशड, कया। भीताः पूर्वराजपुरुषा: पौराणामिच्छतामपि गृहेषु गृहजनं निक्षिप्य देशान्तरं व्रजन्तिं ततस्तत्प्रच्छादनं दोषम् उत्पादयति ।

चाणक्यः – पूर्वम् 'अनृतम्' 'इदानीम्' 'आसीत्' इति परस्परविरुद्धे वचने।

प्रश्न:

(I) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दीजिए) -

(क) चन्दनदासः कस्य गृहजनं रक्षति ?

(ख) केनाप्यनार्येण कस्मै निवेदितम् आसीत् ?

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूरे वाक्य में उत्तर लिखें) -

के गृहजन निक्षिप्य देशान्तरं व्रजन्ति ।

(III) निर्देशानुसारम् उत्तरत (निर्देशानुसार उत्तर दें) -

(क) 'अद्यापि ' इति पदस्य संधि-विच्छेदं कुरुत ।

(ख) 'तदानीम्' इति पदस्य विलोमं चित्वा लिखत ।

(ग) 'रक्षासि' इति पदे कः लकारः प्रयुक्तः ?

(घ) 'अनृतम्' इत्यस्य पदस्य समास -विग्रहं कुरुत |

14. अधोलिखितयोः कथनयों: भावम् उपयुक्तै पदैः पूरयत-

(निम्नलिखित कथनों के भाव उपयुक्त पदों से पूरा करें।)

(क) नन्दस्यैव अर्थसम्बन्धः प्रीतिमुत्पादयति ।

अस्य भावः अस्ति यत् धनिकाः .....(i)..... नन्दस्य ..... (ii) प्राप्तुवन्ति किन्तु चन्द्रगुप्तस्य प्रीतिं ..... (iii) न प्राप्यते ।

(ख) पिको वसन्तस्य गुणं न वायसः ।

अस्य भावः अस्ति यत सर्वेषां ..... (i) ..... न जानन्ति । ये गुणग्राहिणः ..... (ii) ..... ते एव ..... (iii) ..... महत्वं जानन्ति यथा वसन्तस्य महत्वं पिकाः एव अनुभवन्ति ।

15. अधोलिखितयोः श्लोकयोः अन्वयं पूरयित्वा उत्तराणि लिखत -

(निम्नलिखित श्लोकों का अन्वय पूरा कर उत्तर लिखिए |)

(क) विचित्रे खतु संसारे नास्ति किच्चित् निरर्थकम् ।

अश्वश्चेद् धावने वीरः भारस्य वाहने खरः ॥

अन्वयः - विचित्रे .....(i)..... खलु किच्चित् ..... (ii) ..... नास्ति। अ वः चेत् धावने वीरः (तर्हि) खरः ..... (iii) ..... वीरः अस्ति।

(ख) शरीरयासजननं कर्म व्यायाम संज्ञितम् ।

तत्कृत्वा तु सुखं देहं विमृदनीयात् समन्ततः ।।

अन्वयः - शरीर आयास जननं ..... (i) ..... व्यायाम संज्ञितम् तत् कृत्वा तु .....(ii)..... समन्ततः .....(iii)..... ।

16. रेखांकित पदानि आघृत्य प्रश्न निर्माणं कुरुत-

(रेखांकित पदों के आधार पर प्रश्न निर्माण करें |)

(i) <u>प्रकृत्याः</u> सन्निधौ वास्तविकं सुखम् ।

(ii) मालाकारः <u>तोयैः</u> तरोः पुष्टिं करोति ।

(iii) सः <u>भारवेदनया</u> क्रन्दति स्म ।

(iv) <u>तृणानाम्</u> अग्निना सह विरोधः भवति ।

17. अधोलिखित वाक्यानि कथाक्रमानुसारं पुनः लिखत-

(निम्नलिखित वाक्यों को कथाक्रम के अनुसार फिर लिखें।)

(i) चौरः एव उच्चैः क्रोशितुमारभत् चौरः अयं चौरः अयम् इति।

(ii) अग्रिमें दिवसे स आरक्षी चौर्याभियोगी तं न्यायालयं नीतवान्।

(iii) तत्र निहितामेकां मंजूषाम् आदाय पलायितः।

(iv) आदेशं प्राप्य उभौ प्राचलत्।

(v) तस्य तारस्वरेण प्रबुद्धाः ग्रामवासिनः स्वगृहात् निष्क्रम्य तत्रागच्छन्।

(vi) तस्यामेव रात्रौ तस्मिन् गृहे कश्चन् चौरः गृहाभ्यन्तरं प्रविष्टः ।

(vii) निशान्धकारे प्रसृते विजने प्रदेशे पदयात्रानशुभावहा।

(viii) यद्यपि ग्रामस्य आरक्षी एव चौरः आसीत्।

18. अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखांकितपदानां प्रसंगानुकूलं शुद्धं अर्थ चित्वा लिखत-

(निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पदों का प्रसंगानुसार शुद्ध अर्थ चुनकर लिखें।)

(क) गहने <u>कानने</u> एकं व्याघ्रं ददर्श ।

(i) वने

(ii) पर्वते

(iii) कन्दरायाम्।

(ख) न चैनं सहसाक्रम्य <u>जरा</u> समारोहति ।

(i) शैशवम्

(ii) बृद्धावस्था

(iii) युवावस्था ।

(ग) <u>पक्षीणां</u> कलरवं चेतः प्रसादयति ।

(i) कुक्कुटानाम्

(ii) कपीनाम्

(iii) खगानाम्।